

SUMMARY

Pryadko Lubov. Current difficulties of the professional activity of a teacher's assistant in implementing the state standard of basic secondary education.

The article highlights the current difficulties of the professional activity of a teacher's assistant in the implementation of the state standard of basic secondary education. The purpose of the article is to substantiate the research results from three positions: difficulties in individual support of children with SEN in basic secondary education, difficulties in partnership between the teacher's assistant and members of the psychological and pedagogical support team and interaction with parents of children with SEN. The study found that the difficulties of individual support mainly relate to the adaptation and modification of educational materials in subjects that are difficult for a child with SEN (physics, chemistry, geometry) (40%); Difficulties in compiling an IPR mainly arise when defining goals and expected results (if the child has level 4 or 5 support) (28%); the presence of educational overload in children with SEN, which manifests itself in psychosomatic disorders (12%); difficulties during lessons, since the programs are very complex and the assistants are not subject teachers (9%). It was determined that in the process of partnership interaction, it is very difficult for teacher assistants to effectively negotiate joint actions with members of the support team, especially in distance learning (23%); it is very difficult to establish interaction with teachers (19%); lack of a clear division of responsibilities and workload, understanding of pedagogical tasks included in the staff (17%); lack of proper emotional support in partnership with teachers; attitude towards the teacher's assistant as a "voiceless assistant" (15%); lack of emotional support from the teacher (12%). It has been studied that parents show inconsistency in matters of education, formation of educational skills, upbringing and adherence to agreements determined by the psychological and pedagogical support team; it is difficult to involve them in the educational process and productive control of a student with SEN; need assistance with homework for their child with SEN and advice on technological support for distance learning. Further research will be devoted to overcoming educational difficulties in children with SEN.

Key words: inclusive education, teacher assistant, children with special educational needs.

УДК 76:37.014.5

Любов Пшенична

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ORCID ID 0009-0008-6270-9134

DOI 10.24139/2312-5993/2026.01/303-318

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ ЯК ПРАКТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗІЇ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Актуальність даного дослідження щодо освітньої безбар'єрності полягає в тому, що вона покликана гарантувати рівний доступ до якісної освіти для всіх, незалежно від віку, стану здоров'я чи інших особливостей дітей, молоді, дорослих людей; забезпечити усунення перешкод, що ускладнюють доступ до здобуття освіти, вільного спілкування, пересування, участі у спільній діяльності, через створення безпечного освітнього середовища, спрямованого на взаємодію всіх учасників процесу; зробити безбар'єрність новою суспільною нормою, коли поважаються та враховуються особливості і потреби кожної людини та

підтвердити, що безбар'єрність є дієвим практичним інструментом реалізації інклюзії в закладі освіти незважаючи на воєнні дії, які також є перешкодою. Незважаючи на війну, яка охопила всю територію України, пріоритетним напрямом радикальних перетворень є створення відкритого громадянського суспільства, побудованого на визнанні цінності рівності прав і можливостей кожного громадянина країни, де відсутні штучні бар'єри, а оточуюче середовище є безбар'єрним, особливо гостро це питання стоїть перед освітою, адже діти, підлітки і молодь є найуразливішою частиною суспільства.

Ключові слова: *безбар'єрність, інклюзія, освітнє середовище, доступність, психологічний комфорт, якісна освіта, громадянське суспільство, суспільна норма, перешкоди, безперешкодний доступ.*

Постановка проблеми. Україна сьогодні переживає складні і загрозливі часи воєнної агресії рф, але криваві загарбницькі та войовничі її настрої, порушення норм міжнародного права та жахливі воєнні злочини проти мирного населення, на полі бою та на тимчасово окупованих територіях ніколи не зможуть зупинити прагнення української спільноти до подальшої євроінтеграції, яке супроводжується реформуванням усіх галузей суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя.

Російські злочинці, обстрілюючи цивільну інфраструктуру та об'єкти енергосистеми, прагнучи захопити нові українські території, руйнують не лише Україну, а й правила цивілізованого спілкування, співіснування та співробітництва: цивілізацію, прогрес і світовий правопорядок, а варварські бомбардування та обстріли українських міст, сіл, інфраструктури, закладів охорони здоров'я та освіти, численні випадки страт цивільних осіб, насильства, які призводять до каліцтва, мародерства з боку російських окупантів, руйнують життя та здоров'я українців: дітей, дорослих і літніх людей, військових.

На тимчасово окупованих територіях та у зоні бойових дій діти гинуть, зазнають катувань, отримують серйозні травми, що призводять до інвалідності; багато дітей втрачають батьків, рідних, друзів і родичів; складні житлові та санітарні умови та брак їжі сприяють розповсюдженню інфекційних захворювань, а так як дитячий організм ще розвивається, війна становить серйозну загрозу як для фізичного, так і для психічного здоров'я дітей.

Не дивлячись на страшні наслідки воєнних дій, в закладах освіти здійснюється освітній процес, а тому перед органами управління освітою та закладами освіти постає нагальне завдання: створити безбар'єрний простір для рівного доступу до якісної освіти, як суспільного блага і основного права особистості.

Аналіз актуальних досліджень. Питання безбар'єрності в різних сферах суспільного життя в Україні для людей з особливими потребами отримало активний розвиток та вивчення особливо з прийняттям *Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору на період до 2030 року, яка затверджена 14 квітня 2021 році* розпорядженням Кабінету Міністрів України.

Так безбар'єрність в теорії та практиці інклюзії досліджували Г. Лещук, І. Глазкова, С. Хатунцева; щодо вивчення концептуальних засад створення безбар'єрного освітнього середовища висвітлено в роботах О. Боровець, Т. Кочубей, І. Ляхової, О. Потапенка, С. Хатунцевої; впровадження світового досвіду щодо створення безбар'єрного середовища для України знайшли відображення у роботах С. Зубченко, Ю. Каплан, Ю. Тищенко; теоретико-методичні засади формування у майбутніх учителів компетентності запобігання і подолання педагогічних бар'єрів у процесі професійної підготовки досліджено у дисертаційному дослідженні І. Глазкової. Подальших досліджень вимагає проблема безбар'єрності освітнього простору та інклюзивного супроводу в закладах освіти, що й зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета статті – визначити складники поняття «безбар'єрність» та їх сутність, розкрити положення законодавчих та нормативно-правових актів щодо створення безбар'єрного простору в Україні, здійснити теоретичний аналіз основних етапів формування безбар'єрного освітнього середовища та визначити, що безбар'єрність є практичним інструментом реалізації інклюзії в закладі освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної України, її інтеграція у європейський простір значною мірою впливають на формування освітньої політики, яка особливо стосується забезпечення права дітей, молоді та осіб з особливими освітніми потребами на навчання, створення безбар'єрного освітнього середовища, у якому кожен учасник освітнього процесу буде почувати себе комфортно, адже однією із важливих якісних характеристик освітніх послуг є доступність, де за допомогою цього критерію можна оцінити ступінь відповідності умов надання освітніх послуг потребам і можливостям користувачів, а також виявити ймовірні бар'єри, які заважають їх ефективному використанню різними категоріями населення.

Під час війни, кожен із нас може зіткнутися з різними бар'єрами – перешкодами, які заважають людям отримувати доступ до можливостей, які не дають їм повною мірою реалізувати власний потенціал, заважають

комунікації. Аналіз наукових джерел доводить, що бар'єри, які перешкоджають повноцінній участі осіб з особливими потребами у суспільному житті, поділяються на:

— *фізичні*, що є перешкодою на шляху для пересування людей у просторі, можливостей евакуації, доступу до укриттів, комунікації або доступності;

— *психологічні*, що викликані стресовими ситуаціям, страхом, втомою, упередженнями та стереотипи, зміцнюючи психіку людини та віру в себе;

— *ментальні*, проявом яких є упереджене ставлення оточуючих до осіб з особливими потребами, нерозуміння їх проблем;

— *інституційні* – дискримінаційні закони, політика, інструкції чи процедури, які перешкоджають ефективній реалізації соціальних функцій та завдають шкоди певним групам людей;

— *соціальні перешкоди*, що створюють ускладнений доступ та створюють дистанцію людей до певних суспільних груп, класів, спільнот, обмежують їхню мобільність та взаємодію; створюють дистанцію між різними;

— *економічні* перешкоди, що стоять на шляху економічного розвитку держави, виступають загрозами для розвитку економіки, обмеження, пов'язані з фінансовими можливостями для людей;

— *інформаційні* перешкоди, що представляють загрози для інформаційної безпеки, конфіденційності, пов'язані з поданням інформації, яка не враховує потреби різних категорій: людей із порушеннями зору або слуху;

— *цифрові*, що викликані технічними пошкодження цифрової інформації, збоями сигналів, які виникають під час їх передачі або обробки;

— *освітні*, які виникають в процесі навчання та сприйняття інформації, включають у себе недоступність до отримання якісної освіти через різного виду обмеження та недостатньою підтримкою осіб з особливими освітніми потребами тощо.

Суттєвими є бар'єри в освітньому середовищі — це перешкоди, які ускладнюють процес навчання та спілкування, подолання яких потребує створення рівних можливостей та умов для всіх здобувачів освіти через забезпечення безбар'єрності та психологічного комфорту.

Політика держави має чіткі орієнтири стосовно забезпечення життєдіяльності людей з особливими потребами де пріоритетним

напрямом радикальних перетворень є створення відкритого громадянського суспільства, побудованого на визнанні цінності рівності прав і можливостей кожного громадянина, тобто перед українським суспільством стоїть завдання щодо створення такої моделі суспільства, де будуть відсутні штучні бар'єри, а оточуюче середовище буде безбар'єрним – ці чіткі постулати прописані у Національній стратегії *зі створення безбар'єрного простору*.

В освітній політиці України щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти всіх бажаючих навчатися, чітко дотримуються міжнародних та вітчизняних законодавчих, нормативно-правових актів та договорів, а саме:

- Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, яка зобов'язує забезпечити інклюзивну систему освіти на всіх рівнях:

- Загальної декларації прав людини та Конвенції про права дитини, які гарантують право на освіту для всіх;

- Європейська соціальна хартія (1996), яка ратифікована у 2006 році розглядає питання забезпечення права осіб з інвалідністю на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства;

- Конституції України, яка є гарантом забезпечення рівних прав та можливостей для всіх громадян;

- Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», які визначають право на освіту, доступність до неї для всіх, забезпечують інклюзивне навчання у закладах вищої освіти, створюють умови для здобуття освіти особам з особливими освітніми потребами з урахуванням їх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів;

- Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», де на законодавчому рівні вноситься зміни до освітніх законів для покращення організації інклюзивного навчання;

- Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, метою якої є створення середовища, де всі люди матимуть рівні права та можливості для самореалізації, роботи, освіти, пересування та доступу до послуг, незалежно від віку, статі, стану здоров'я чи інших ознак, представляє собою комплексний план, схвалений Урядом у 2021 році, який передбачає усунення бар'єрів у шістьох сферах: фізичній, інформаційній, цифровій, суспільно-громадянській, економічній та освітній і орієнтується на провідні міжнародні документи щодо створення безбар'єрного

простору для всіх та для реалізації права на освіту і надання безбар'єрних освітніх послуг;

- Указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України щодо комплексного підходу у подоланні бар'єрів у всіх сферах, включаючи освіту, організації інклюзивного навчання у закладах освіти та забезпечення безбар'єрності освітніх послуг.

Прийняття законодавчих на нормативно-правових актів спонукало до реалізації поставлених завдань через розробку та ухвалення стратегій, доктрин, спеціальних програм, комплексних заходів, розробку проектів на різних рівнях, для реалізації яких залучені інституційні, організаційні, інформаційні, фінансові, мотиваційні управлінські механізми.

Не зважаючи на різні підходи до визначення дефініції безбар'єрності, багато науковців схиляються до того, що безбар'єрність – це концепція, що передбачає створення умов, у яких всі люди, незалежно від їхніх фізичних, сенсорних, інтелектуальних чи інших особливостей, мають рівний доступ до різних аспектів суспільного життя: до послуг, інформації, роботи, освіти, комунікації; це шлях до створення комфортного середовища, де немає обмежень і кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал.

У дослідженні І. Комар акцентовано, що безбар'єрність полягає насамперед в ідеї рівних можливостей для всіх і заперечує будь-які форми дискримінації та нерівності, незалежно від расової, етнічної, гендерної, соціальної чи фізичної належності. Це створює основу для інклюзивного суспільства, де кожна людина має право на свою унікальну ідентичність та можливість досягти свого потенціалу (Комар, 2024, с. 213).

Науковці Н. Савінова та О. Чуйко акцентують увагу на міжнародних документах, де складовими безбар'єрності є забезпечення успішної суспільної інтеграції осіб з особливими потребами та вирішення проблем зі створення доступного середовища в інтересах усіх громадян. Так у «Конвенції про права осіб з інвалідністю» представлено, що: «До ключових рис інклюзивної освіти належать «системний підхід», «повноцінне освітнє середовище» (усунення бар'єрів), «персональний підхід», «підтримка вчителів», «доступне та підтримуюче середовище» (універсальний дизайн предметного оточення та дидактик, методик навчання), «повага до цінностей різноманіття», «дружнє навчальне середовище» (принципи безпеки, підтримки, участі, прийняття), «ефективні переміщення від

однієї освітньої фази до іншої» (стратегії підтримки, супроводу, успішного переходу від одного рівня освіти до іншого, вмотивоване навчання), «розуміння принципів партнерства» (ради, асоціації, спільноти), моніторинг (оцінювання, контроль, запобіжні заходи)» (Савінова, Чуйко, 2024, с. 65).

На думку Л. Прохоренко аналіз поняття «безбар'єрність» передбачає розгляд певного простору без фізичних, психологічних, соціальних чи організаційних перешкод, які можуть обмежувати доступ особам з особливими потребами, а поняття «інклюзивність» передбачає визначення інклюзивності як принципу та підходу, спрямованого на включення всіх у соціальну інтеграцію, прийняття різноманітності, повагу до індивідуальних особливостей і потреб кожного (Прохоренко, 2024, с. 213-214).

Освітня безбар'єрність визначається як створення умов для рівного доступу, якісного навчання, практичної підготовки, розвитку творчих здібностей, талантів та інтеграції всіх здобувачів освіти, в тому числі осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти, яка забезпечується як фізичною доступністю, що досягається безперешкодним фізичним доступом за наявності пандусів, ліфтів, підйомників, поручнів, адаптованих приміщень, санвузлів, паркувальних місць, шляхів руху, входів/виходів, укриттів та обладнання навчальних кабінетів, лабораторій, спорткомплексів для людей з різними потребами: з вадами слуху, мови, зору, опорно-рухового апарату тощо; так і інформаційною, коли в закладі створюються умови, за яких всі здобувачі освіти мають рівний доступ до навчальних матеріалів, можливостей, середовища та підтримки, незалежно від їхніх фізичних, психологічних чи соціальних особливостей та передбачає:

- *відкритість* — зрозумілість, вільний доступ до важливих суспільних даних, сервісів і документів, навчальних матеріалів;

- *доступність* — інформація у зручних форматах: текст, аудіо, відео, візуальні, вербальні, тактильні засоби, абетка Брайля, великий шрифт, сурдопереклад; коли потрібний інформаційний ресурс знаходиться у вигляді, місці, часі, коли він необхідний здобувачу;

- *зрозумілість* — здатність для чіткого та однозначного усвідомлення отримувачем, щоб відновити той смисл, який вкладався у неї відправником, використання простоти у викладі;

- *універсальність* – здатність бути застосованою в усіх сферах людської діяльності: від науки до повсякденного життя, з урахуванням

потреб різних груп населення: людей з інвалідністю, людей похилого віку, дітей, переселенців.

А. Цимбалару, проаналізувавши тлумачення науковцями поняття «освітній простір», розкриває різні відтінки цієї дефініції, вживаючи такі терміни як власний простір суб'єкта освіти; дидактичний простір; концептуальний простір ціннісного прогнозування освіти; єдиний освітній простір людської цивілізації, доповнюючи такими поняттями, як «соціально-освітній простір», «духовно-педагогічний простір», «виховний простір». Узагальнюючи свої судження про значення поняття «освітній простір», визначає, що це: – певним чином упорядкована структура, яка характеризує всі процеси, форми, траєкторії руху та виражає відношення між об'єктами освітньої діяльності, забезпечуючи соціальну та особистісну значущість результату удосконалення здібностей і поведінки її суб'єктів (Цимбалару, 2016, с. 47).

Безбар'єрність в освітньому середовищі:

– це стан виховного, розвивального та навчального освітнього простору, який є доступним для залучення всіх учасників освітнього процесу незалежно від статі, стану здоров'я, соціального статусу, релігійних переконань, кольору шкіри до активного безперешкодного навчання, розвитку і викладання;

- це створення умов і забезпечення рівних прав і можливостей в освіті для всіх;

- це подолання реальних і умовних безбар'єрів, що передбачає усунення конкретних матеріальних, комунікативних, соціально-побутових умов.

Долаючи суттєві перешкоди, втому, тривогу та виклики повномасштабної війни, система освіти України продовжує функціонувати і, як завжди, іде по-переду всіх інновацій та робить впевнені кроки щодо забезпечення доступності та забезпечення права на якісну освіту громадянам України.

В умовах війни українське законодавство актуалізує питання безпечності освітнього простору для безбар'єрності надання освітніх послуг, адже безпечний і безбар'єрний освітній простір закладу освіти представляється як сукупність умов, що запобігають будь-яким видам небезпеки всіх учасників освітнього процесу, забезпечують захищеність від негативних впливів, подолання реальних і умовних безбар'єрів, усунення конкретних матеріальних, комунікативних, соціально-побутових умов і створюють комфортність для життя й розвитку особистості.

Стаття 3. Право на освіту Закону України «Про освіту» визначає:

- кожен має право на якісну та доступну освіту і ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти;
- право на доступність освіти, яке гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак;
- держава здійснює соціальний захист здобувачів освіти, забезпечує рівний доступ до освіти особам із соціально вразливих верств населення;
- створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів;
- забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти (Закон України 2145-VIII «Про освіту», 2017).

Статті 6, 19 та 20 Закону України «Про освіту» визначають:

- забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності;
- розвиток інклюзивного освітнього середовища як одну з засад державної політики у сфері освіти;
- зобов'язує органи влади створювати умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами, включаючи фінансове, кадрове та матеріально-технічне забезпечення, а також розумне пристосування;
- підготовку фахівців для роботи з особами з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти;
- забезпечує для навчання, професійної підготовки або перепідготовки осіб з особливими освітніми потребами застосовувати види та форми здобуття освіти, що враховують їхні потреби та індивідуальні можливості;
- що навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами, зокрема тими, що спричинені порушенням розвитку та інвалідністю, у закладах дошкільної, позашкільної та середньої освіти здійснюються за рахунок коштів освітніх субвенцій, державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку;

- що інклюзивне навчання базується на принципі індивідуальних потреб, можливостей та здібностей здобувачів освіти;
- що у закладах освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей;
- а особи з порушеннями фізичного, психічного, інтелектуального розвитку і сенсорними порушеннями забезпечуються у закладах освіти допоміжними засобами для навчання.

Стаття 26. *Інклюзивне навчання* Закону України «Про повну загальну середню освіту» передбачає можливість створення інклюзивних класів на підставі звернень батьків дітей з особливими освітніми потребами; відповідно до індивідуальних особливостей освітньої діяльності для кожного учня з особливими освітніми потребами, який навчається в інклюзивному класі, складаються індивідуальна програма розвитку та індивідуальний навчальний план; для організації процесу навчання учнів з особливими освітніми потребами у закладі облаштовуються ресурсні кімнати та медіатеки за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, а також за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством.

Реалізація вимог законодавства в закладах освіти здійснюється комплексно, забезпечуючи доступність для здобувачів від прилеглої до закладу освіти території, паркувальних місць, пандусів та підйомників, до укриттів та тих частин, що є складними для доступності до закладу, шляхом створення рівних умов доступу до освіти для всіх; через кроки щодо забезпечення соціального захисту та підтримки всіх, особливо осіб з особливими освітніми потребами та створення для них належних і комфортних умов для здобуття освіти, вирішення питань щодо усунення перешкод.

Визначальним кроком у формуванні інституційних засад інклюзивної політики стало прийняття Кабінетом Міністрів України Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року, в якому окреслено системну рамку державної політики, що спрямована на усунення структурних бар'єрів, забезпечення рівного доступу до ресурсів і створення умов для активної участі кожної особистості в соціальному, культурному та економічному житті (Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року).

Безбар'єрність у Стратегії представлена як загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх суспільних груп до різних сфер життєдіяльності, що охоплює доступність, інклюзію, універсальний дизайн, підтримку різноманіття, посилення потенціалу та створення умов для самореалізації кожної людини з врахуванням її індивідуальних потреб та інтересів.

Цінність Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року полягає в тому, що вона конкретизує шість основних напрямків, за якими передбачено усунення бар'єрів.

Фізична безбар'єрність - це доступність громадського простору, будівель, транспорту та інфраструктури. Для її досягнення пропонується проектувати і будувати об'єкти з урахуванням особливих потреб людей, навчати будівельників та архітекторів, переглянути законодавство та вдосконалити моніторинг та контроль за дотриманням норм доступності для маломобільних груп – осіб з особливими потребами, людей похилого віку, батьків з дітьми і т. ін. Універсальне середовище створюється для забезпечення безпечного простору життєдіяльності особистості.

Інформаційна безбар'єрність на практиці означає інформативність щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій, які враховують потреби та можливості людей з порушеннями зору, слуху та різними рівнями комунікативності з використанням абетки Брайля, великошрифтового друку, перекладу на жестову мову, субтитрування незалежно від стану фізичної мобільності, функціональних обмежень, комунікативних, інтерактивних здібностей і загальної мотивації людей.

Цифрова безбар'єрність передбачає вільний доступ всіх членів суспільства до цифрової інфраструктури, отримання цифрових навичок та цифрових сервісів, до мережі Інтернет. Для цього планується забезпечити швидкісним інтернетом усе населення країни, адаптувати програми навчання цифрових навичок для людей похилого віку й людей з інвалідністю та щорічно тестувати всі державні онлайн-ресурсів на відповідність стандартам доступності.

Суспільна (громадянська) безбар'єрність ставить метою забезпечити активну участь усіх без виключення у житті суспільства, створює рівноцінні можливості щодо активної громадянської позиції, передбачається більше залучати жінок до політичних процесів, надати

інституційну підтримку молодіжним громадським організаціям, запровадити державну програму заходів з управління ризиками старіння нації.

Економічна безбар'єрність спрямована на формування підприємницької економічної культури господарської діяльності, забезпечення сприятливих умов до працевлаштування, захисту від дискримінаційних проявів. Для її досягнення пропонується комплекс заходів, який забезпечить доступність підприємницької діяльності, руйнування бар'єрів на ринку праці, під час працевлаштування та на робочому місці; пропонується оптимізувати пільгове оподаткування та кредитування для молоді, жінок, літніх людей та людей з інвалідністю та стимулювати підприємців, що працевлаштовують більше осіб з інвалідністю, ніж передбачено законом.

Освітня безбар'єрність трансформує рівні можливості до вільного доступу громадян до якісних освітніх послуг упродовж життя, а також здобуття професії, перекваліфікації, підвищення кваліфікації, неформальної. В процесі її досягнення пропонується навчати освітян працювати з людьми з особливими освітніми потребами; унормувати критерії доступності та комфорту освітніх просторів; розробити та впровадити державну програму раннього втручання та розвивати мережу університетів третього віку.

Велика увага щодо подолання бар'єрів проводиться органами управління освітою: Міністерством освіти і науки України, Державною службою якості освіти, обласними, районними та органами управління освіти громад.

Міністерство освіти і науки України у 2024 році втілювало флагманський проєкт «Освіта для всіх» на всіх рівнях освіти, яким було започатковано, а сьогодні має продовження розвиток дев'яти ключових напрямів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до освіти для всіх, а саме:

- Стратегія розвитку інклюзивного навчання;
- Інклюзивно-ресурсні центри;
- Державна установа «Школа супергероїв»;
- Підручники, які надруковані шрифтом Брайля;
- Шкільні автобуси;
- Захисні споруди закладів освіти;
- Програма «Точка дотику»;
- Інформаційний портал «Освіта для ветеранів»;
- Центри підтримки студентів.

Ця важлива ініціатива Міністерства освіти і науки України є впевненим кроком у напрямі створення суспільства без обмежень, вона дає можливість здобувачам освіти комфортно навчатися та реалізовувати свій потенціал відповідно до своїх можливостей та потреб, сприяють розвитку толерантності та розумінню багатоманітності людини у суспільстві.

Освітня безбар'єрність активно впроваджується органами місцевої влади та місцевого самоврядування, які розробляють та впроваджують нормативні документи, що забезпечують право на освіту для дітей з особливими освітніми потребами та створюють умови для їх інклюзії; забезпечують створення інклюзивних класів, де діти з особливими освітніми потребами навчаються разом з іншими учнями, отримуючи необхідну підтримку; організовують навчання та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами; здійснюють державний контроль за забезпеченням якості освіти та дотриманням прав учнів на інклюзивне навчання; проводиться адаптація навчальних матеріалів та програм відповідно до індивідуальних потреб учнів; налагоджують співпрацю з батьками, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами для створення інклюзивного освітнього середовища.

Для прикладу представлено ключові рекомендації щодо створення безбар'єрного простору в закладах освіти Управління Державної служби якості освіти в Миколаївській області, яким можна скористатися.

КЛЮЧОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОГО ПРОСТОРУ В ЗАКЛАДАХ ОСВИТИ*

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЯКОСТІ ОСВИТИ У МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Безбар'єрність - загальний підхід до формування та імплементації державної політики для забезпечення безперешкодного доступу всіх груп населення до різних сфер життєдіяльності, зокрема освіти

У допомогу засновникам та керівникам ЗО Міністерством розвитку громад та територій України розроблено Методичні рекомендації щодо забезпечення доступності будівель, приміщень та іншої інфраструктури закладів освіти для маломобільних груп населення*

Методичні рекомендації

АРХІТЕКТУРНА ДОСТУПНІСТЬ	ВНУТРІШНІ ЕЛЕМЕНТИ	СПЕЦІАЛЬНІ ЗОНИ ТА ОБЛАДНАННЯ	НАВІГАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЯ	НАВЧАННЯ ПЕРСОНАЛУ
 наявність пандусів з правильною висотою та кутом нахилу	 використання матеріалів з антиковзними властивостями	 обладнання санвузлів спеціальними поручнями та пристосуваннями для осіб з особливими потребами	 розробка та розміщення спеціальних планів евакуації для маломобільних груп населення	 проведення тренінгів для персоналу щодо правил допомоги маломобільним групам населення
 встановлення ліфтів та вертикальних підйомників	 контрастні кольори для виділення важливих елементів, таких як двері, сходи та поручні	 обладнання навчальних аудиторій та кабінетів із забезпеченням місця для інвалідних візків	 розміщення всієї інформації на зручних для читання висотах і з використанням великих шрифтів	 затвердження процедур та планів дій на випадок надзвичайних ситуацій
 розширення дверних прорізів та коридорів для вільного пересування інвалідних візків	 наявність тактильних покриттів для орієнтації людей з вадами зору	 УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №533/2020 «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні»	 ЗАКОН УКРАЇНИ «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання»	 НАЦІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року

#ОсвітняБезбар'єрність
#ІнклюзивнаОсвіта
#ЯкістьОсвітиМиколаїв

Посібник для директорів ЗО «Впроваджуємо інклюзію в заклади освіти»

Через війну з'явилася велика кількість нових проблем та бар'єрів, тому для подолання безбар'єрності керівництвом закладів освіти створюються та реалізуються різні стратегії:

- впроваджують освітню безбар'єрність, яка стає наскрізним принципом політики всіх учасників освітнього процесу для забезпечення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, зокрема освіти протягом життя, здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей;

- створюють інклюзивне середовище через впровадження інклюзивних практик для дітей з особливими освітніми потребами;

- запроваджують в закладі такий стиль життя, який відкриває всі можливості до гармонійного співіснування, адже мова поваги є найдієвішим ключовим інструментом у побудові безпечного, інклюзивного та продуктивного освітнього простору;

- використовують психологічні методи підтримки щодо подолання емоційних та психологічних бар'єрів, де повага до гідності людини - не гасло, а щоденна практика;

- розробляють та впроваджують в закладі кодекси поважного спілкування; реалізують заходи, спрямовані на формування культури безбар'єрності в освітньому середовищі;

- впроваджують матеріально-технічне облаштування навчальних приміщень, підбір методичних, діагностичних, технічних засобів в освітньому процесі;

- створюють належні умови та рівні можливості для підтримки здоров'я, реабілітації, занять фізичною культурою та спортом;

- забезпечують доступ до розвитку здібностей та талантів для художньої, мистецької творчості та самовираження;

- створюють простір необмежених можливостей, в якому немає місця дискримінації та враховуються інтереси кожного;

- активно залучають батьків до просвітницьких заходів, до діалогу про рівність, толерантність і підтримку;

- формують інститут професійного наставництва, де вирішальним є особистий приклад та високий рівень міжособистісної культури педагогів як носіїв поваги;

- створюють умови для подолання проявів дискримінації та булінгу щодо здобувачів з особливими освітніми потребами;

- адаптують методи комунікації для покращення взаєморозуміння, наприклад, пояснюючи матеріал зрозумілою мовою та уникаючи складних термінів.

Заклади освіти - саме те місце, де ці цінності народжуються, зростають і стають частиною світогляду майбутніх громадян.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. За результатами дослідження визначено складники поняття «безбар'єрність» та їх сутність; розкрито положення та результативність примінення законодавчих та нормативно-правових актів щодо створення безбар'єрного простору в Україні; здійснено теоретичний аналіз основних етапів формування безбар'єрного освітнього середовища та визначено, що безбар'єрність є практичним інструментом реалізації інклюзії в закладі освіти, а заклади освіти - саме те місце, де ці цінності народжуються, зростають і стають частиною світогляду майбутніх громадян.

Результати дослідження підтвердили важливість створення безбар'єрного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу, незалежно від їхніх фізичних, психологічних та інших особливостей.

Висновки дозволяють визначити перспективи подальших досліджень у цій галузі: створення партнерських відносин з батьками, які мають дітей з особливими потребами.

ЛІТЕРАТУРА

- Закон України 2145-VIII «Про освіту» і змінами (2017 року) (*Law of Ukraine No. 2145-VIII "On Education"* (2017, with amendments)).
- Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» (Cabinet of Ministers of Ukraine. (2021). *National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030*. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 366-r of April 14, 2021.).
- Цимбалару, А. Д. (2016). Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*, 1, 41-50. Режим доступу : <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/150/108> (Tymbalaru, A. D. (2016). Educational space: Essence, structure and mechanisms of creation. *Ukrainian Educational Journal*, 1, 41–50).
- Комар, І. В. (2024). Безбар'єрність як соціальна норма сучасного суспільства. *Modern Trends are the Driving Force of Scientific Progress: XIX International scientific and practical conference* (April 17–19, 2024). Lisbon, Portugal. International Scientific Unity, pp. 213–214 (Komar, I. V. (2024). Barrier-free environment as a social norm of modern society. In *Modern Trends are the*

Driving Force of Scientific Progress: Proceedings of the XIX International Scientific and Practical Conference (April 17–19, 2024, Lisbon, Portugal) (pp. 213–214). International Scientific Unity).

Савінова, Н. В., Чуйко, О. А. (2024). Основні етапи розбудови безбар'єрного освітнього середовища в Україні. *Інноваційна педагогіка*, 70 (1), 63-67 (Savinova, N. V., & Chuiko, O. A. (2024). Main stages of developing a barrier-free educational environment in Ukraine. *Innovative Pedagogy*, 70(1), 63–67).

Прохоренко, Л. (2024). Інклюзивність та безбар'єрність освітнього простору: діти з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2(25), 203-219. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265>. (Prokhorenko, L. (2024). Inclusiveness and barrier-free educational space: Children with special educational needs. *Education of Persons with Special Needs: Ways of Development*, 2(25), 203–219. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.265>).

SUMMARY

Pshenychna Liubov. Barrier-free environment as a practical tool for the implementation of inclusion in an educational institution.

The relevance of this study on educational accessibility lies in the fact that it is designed to guarantee equal access to quality education for all, regardless of age, health status or other characteristics of children, youth, and adults; to ensure the elimination of obstacles that hinder access to education, free communication, movement, and participation in joint activities, through the creation of a safe educational environment aimed at the interaction of all participants in the process; to make accessibility a new social norm, when the characteristics and needs of each person are respected and taken into account, and to confirm that accessibility is an effective practical tool for implementing inclusion in an educational institution despite military actions, which are also an obstacle.

Despite the war that has engulfed the entire territory of Ukraine, the priority direction of radical transformations is the creation of an open civil society, built on the recognition of the value of equal rights and opportunities for every citizen of the country, where there are no artificial barriers, and the surrounding environment is barrier-free, this issue is especially acute in education, because children, adolescents and youth are the most vulnerable part of society.

Key words: barrier-free, inclusion, educational environment, accessibility, psychological comfort, quality education, civil society, social norm, obstacles, barrier-free access.